

Dr Ewa Kuźma

*Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna
im. Jana Zamoyskiego
z siedzibą w Zamościu*

DZIAŁALNOŚĆ ŚWIETLIC W POWIECIE ZAMOJSKIM W LATACH 1944 - 1956

Pierwsze świetlice jako placówki pracy kulturalno-wychowawczej wśród młodzieży powstały na terenie Warszawy w latach 1916-1917. Wówczas to pracownicy oświatowi prowadzący z ramienia samorządu kursy dla dorosłych doszli do wniosku, że ze względu na kształtowanie się nowych warunków bytu narodowo-państwowego, jak i społeczno-wychowawczego należy szukać nowych sposobów oddziaływania na młodzież. Zgubnym wpływom wojny miały przeciwdziałać świetlice. Program ich obejmował czynności samorządowe jako stałe funkcje organizacyjno-wychowawcze, akcje odczytowo-propagandowe, czytanie książek i prasy połączone z dyskusjami na ich temat, zajęcia amatorskie, artystyczne, śpiew chórally, muzykę, taniec, a w okresie letnim wycieczki i obozy. W latach 1931-35 osiągnęły szczyt popularności jako najatrakcyjniejsze i uniwersalne formy spędzania wolnego czasu. Powstały one z inicjatywy organizacji społeczno-oświatowych i młodzieżowych. Skupiały młodzież pozaszkolną, dorastającą, a na wsi też młodych rolników. Funkcję kierowników pełnili nauczyciele i działacze społeczno-oświatowi, którzy z oddaniem podejmowali pracę nad kształtowaniem młodego pokolenia.¹

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, dla wszystkich była oczywista odbudowa zniszczonego kraju. Mając na uwadze działalność kulturalną w pierwszej kolejności myślano o formach i instytucjach, które przed 1939 r. cieszyły się popularnością, prowadząc prace kulturalno-oświatowe. Po 1945 r. można wyróżnić cztery typy świetlic:

1. dla dzieci,
2. młodzieżowe:
 - a) miejskich organizacji młodzieżowych,
 - b) wiejskich organizacji młodzieżowych,
3. dla dorosłych:

¹ J. Korpała *Świetlice (Uwagi o pracy świetlicowej)*, Warszawa 1946, s. 6 - 12.

- a) przy zakładach pracy,
 - b) jako placówki związków zawodowych,
 - c) partii politycznych,
4. żołnierskie i milicji obywatelskiej.²

Już w 1946 r. opracowano zasady organizacji życia świetlic. Na ich czele miał stać kierownik specjalnie przeszkolony i zatrudniony z zewnątrz. Członkowie świetlicy wybierali prezesa, jego zastępcę, sekretarza, skarbnika i przodowników poszczególnych zespołów, gospodarza i bibliotekarza. Prezes czuwał nad całością życia świetlicy i reprezentował ją na zewnątrz, starał się też o zatrudnienie wykwalifikowanych instruktorów, sekretarz prowadził ewidencję członków, dziennik zajęć, protokoły zebrań i sprawozdania do kroniki. Skarbnik dbał o fundusze, zbierał składki członkowskie, prowadził ksiązkę kasową i planował imprezy. Gospodarz pilnował porządku i inwentarza wraz z kierownikiem planował korzystanie z izb świetlicowych przez różne zespoły. Bibliotekarz wypożyczał książki, katalogował i uzupełniał księgozbiór starając się o przydział kompletów bibliotecznych z wojewódzkich wydziałów kultury, organizował czytelnie, konkursy i wystawy nowych pozycji lub okolicznościowe. Przodownicy zespołów w porozumieniu z kierownikiem świetlicy realizowali zadania w obrębie swojej grupy, a za wykonanie planu pracy ułożonego przez zarząd, a zatwierdzonego przez ogólne zebranie członków odpowiadał kierownik.³

Ceniące sobie przedwojenną działalność świetlic społeczzeństwo z zapalem przystąpiło do ich zakładania. Pierwsza taka placówka w powiecie zamojskim została otwarta 10 XII 1944 r. we wsi Wierzba, leżącej na terenie gminy Stary Zamość. Na uroczystość przybyli delegaci Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu, stronnictw i partii politycznych, Wojska Polskiego, Armii Czerwonej. W przemówieniach omawiano sprawy społeczno-polityczne z punktu widzenia nowych władz. Młodzież przygotowała część artystyczną składającą się z pieśni i recytacji. Bibliotekarz zaprezentował stan księgozbioru i zachęcał do korzystania z niego.⁴

Partie lewicowe obejmujące rządy w odradzającym się państwie polskim nie chciały dopuścić do jakiegokolwiek inicjatywy społecznej na polu kulturalno-oświatowym, dlatego powołały Wydział Świetlicowy w Ministerstwie Informacji i Propagandy. Już do listopada 1945 r. w województwie lubelskim założono 500 świetlic przy domach kultury, związkach zawodowych, terenowych ogniwach partii politycznych, Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, Towarzystwie Uniwersytetów Robotniczych. W Lublinie wydawano dwutygodnik pt. „Przegląd Świetlicowy”, poświęcony zagadnieniom społeczno-politycznym, oświatowym oraz zawierający materiał repertuarowy dla kółek świetlicowych. Według założeń nowych władz „*świetlice muszą być ogniskami walki z reakcją i wstecznictwem*”.⁵

² Tamże, s. 29.

³ M. Kowalczykowa *Co robimy w świetlicy*, Katowice 1946, s. 48 – 50.

⁴ *Otwarcie świetlicy w Wierzbie*, „Tygodnik Zamojski” 1945, nr 2, s. 10.

⁵ J. Suchoń *O właściwą świetlicę*, „Gazeta Lubelska” 1945, nr 268, s. 4.

Celowi temu miały służyć odpowiednio przeszkoleni kierownicy świetlic. W Wojewódzkim Urzędzie Informacji i Propagandy w Lublinie zorganizowano 9 kilkutygodniowych kursów zakończonych egzaminami. Naborem młodzieży na terenie powiatu zamojskiego zajął się Powiatowy oddział Informacji i Propagandy, który 10 VIII 1945 r. skierował odezwę „*Do młodzieży powiatu zamojskiego*”.⁶ W niej to wzywał do liczego udziału w szkoleniu mającym na celu słuzenie odbudowie życia kulturalnego kraju. Warunkiem przyjęcia na kurs dla kierowników świetlic było: ukończenie 18 lat, wykazanie się podstawowymi wiadomościami z zakresu historii, geografii, przyrody, umiejętności czytania i pisanie oraz zdanie „*egzaminu z uświadomienia politycznego*” mającego stwierdzić czy młody człowiek akceptuje przemiany społeczno-polityczne zachodzące w Polsce. W czasie kursów młodzież z całego województwa zdobywała praktyczną wiedzę z zakresu pracy w tego typu placówkach, oraz uczestniczyła w zajęciach kształtujących naukowy światopogląd.⁷ Inspektorat Szkolny w Zamościu przeprowadził dla nauczycieli szkół powszechnych szkolenie w dniach 10 - 16 I 1946 r.⁸ Już w lutym 1946 r. doktor S. Papierkowski na łamach prasy zwracał uwagę, że szkolenie kadr świetlicowych pod względem organizacyjnym i programowym nie jest na dobrym poziomie, z powodu zbyt małej ilości kursów oraz krótkiego okresu ich trwania. Według autora ze względu na ograniczone możliwości finansowe należało przeprowadzać w ciągu roku dwa kursy, ale za to trzymiesięczne. Dałoby to możliwość stworzenia „pełnowartościowych” pracowników, a nie byłoby rozdawaniem świadectw dyletantom, którzy nigdy nie podolają nałożonym na nich obowiązkom.⁹

W 1945 r. przy Ministerstwie Kultury i Sztuki utworzono Centralny Instytut Kultury, w celu kształtowania form organizacyjnych oraz popieranie i budzenie inicjatywy wśród mas. Z jego inicjatywy przy współpracy z Ministerstwem Informacji i Propagandy zorganizowano ruchomą Wystawę Wnętrz Świetlicowych. Odpowiedni wystrój świetlic mieszczących się w miastach powiatowych, miasteczkach, wsiach, szkołach i fabrykach miał wpływać na „szerzenie kultury pełnowartościowej, budzenie w masach dobrego smaku i wydobywanie ukrytych zdolności twórczych”.¹⁰ Przewodnicy wystawy pełnili także rolę doradców dla instytucji, organizacji i osób pragnących skorzystać z porad. Otwarcia wystawy trwającej w Lublinie w dniach 1 - 15 XII dokonał Naczelnik Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki Józef Nikodem Kłosowski. W swoim wystąpieniu podkreślił jej rolę

⁶ Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej APZ), Zbiór afiszów, ogłoszeń, druków ulotnych, sygn. 1077

⁷ *Inauguracja prac na kursie kierowników świetlic*, „Gazeta Lubelska” 1945, nr 206, s. 4; *Uroczyste zakończenie IX kursu kierowników świetlicowych*, „Gazeta Lubelska” 1945, nr 270, s. 4.

⁸ APZ, Inspektorat Szkolny w Zamościu, sygn. 221, k. 12.

⁹ S. Papierkowski *O koordynację oświaty dorosłych*, „Szkoła i Wychowanie” dodatek „Gazety Lubelskiej” 1946, nr 18, s. 3.

¹⁰ Cyt. z *Wystawa Wnętrz Świetlicowych otwarta będzie w Lublinie 1 XII*, „Gazeta Lubelska” 1945, nr 269, s. 4.

w pobudzaniu twórczości zespołów świetlicowych i ukazywaniu nowych możliwości celowego oraz estetycznego urządzania wewnątrz ośrodków pracy zbiorowej i samokształceniowej.¹¹ Zainteresowanie wystawą było bardzo duże, ponieważ Urząd Wojewódzki w Lublinie wystosował 16 XI 1945 r. pismo do wszystkich podległych mu powiatów, aby zawiadomiły o niej gminy oraz członków Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, Związku Walki Młodych, Związku Samopomocy Chłopskiej i Związku Nauczycielstwa Polskiego.¹²

W powiecie zamojskim w marcu 1946 r. działało 105 świetlic, w tym 9 w Zamościu. Cierpiały one na brak bibliotek i czytelni z powodu niewystarczających funduszy. Najwięcej z nich prowadziły organizacje młodzieżowe ZMW RP „Wici”.¹³ Z powodu szybkiego tempa wzrostu tych placówek na zebraniu organizacyjnym pod przewodnictwem Franciszka Sobolewskiego w dniu 5 V 1946 r. powstała Powiatowa Poradnia Świetlicowa. Na wniosek Inspektoratu Szkolnego kierownikiem jej został Stanisław Kuna, kierownik Szkoły Powszechnej nr 1 w Zamościu, który posiadał pełne kwalifikacje do pełnienia tej funkcji, gdyż ukończył Instytut Pedagogiczny w Katowicach. W poradni powołano dwie sekcje: artystyczną i odczytową, zaś utworzenie sekcji samokształceniowej odłożono na wrzesień 1946 r. Sekcja artystyczna już 23 VI przygotowała uroczyste obchody „Sobótki” w parku miejskim na które zaprosiła chóry i orkiestry z całego powiatu. Dążąc do podniesienia poziomu pracy kulturalno-oświatowej członkowie tej sekcji dyżurowali w okresie od września do grudnia dwa razy w tygodniu w Inspektoracie Szkolnym. Porady z zakresu śpiewu udzielał Tomasz Biss¹⁴, w sprawach przedstawień teatralnych Halina Rogińska, na temat inscenizacji - Czesława Koziółowa, zaś pomocą w dekoracji szkoły służył Czesław Skarbek. Współpracowali oni z Inspektoratem Oświaty Dorosłych przy urządzaniu zlotu świetlicowego oraz wspólnie zorganizowali konferencję dla kierowników zespołów samokształceniowych. Udzielano porad i szkolono na kursie przodowników świetlic. W skład sekcji odczytowej weszli: dr Tyczkowski - lekarz powiatowy, inż. agronomii Podolak, dr Zygmunt Klukowski - dyrektor szpitala w Szczebrzeszynie, inż. Adam Klimek, dyr. Gimnazjum Ogólnokształcącego Michał Bojarczuk oraz przyrodnik prof. S. Miler i geograf prof. Pieszka. Dla mieszkańców Zamościa przygotowano dwa referaty pt.: „*Ziemia Odzyskana*”, „*Zagadnienie bomby atomowej*”. Kredyty uzyskane przez Powiatową Poradnię Świetlicową od Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie przeznaczano na opłacenie pracowników, zakup sztuk teatralnych, śpiewników pieśni ludowych, materiałów do urządzania wewnątrz świetlicowych oraz na konferencje samokształceniowe.¹⁵

¹¹ I. Woydygowska *Życie kulturalne Lubelszczyzny*, „Zdrój” 1945, nr 8, s. 7.

¹² APZ, Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 823, k. 42.

¹³ *W powiecie zamojskim działa 105 świetlic*, „Sztandar Ludu” 1946, nr 65, s. 6.

¹⁴ W oryginale Bias, a także niżej: Koziółkowa, dr Tyszkiewicz

¹⁵ APZ, Inspektorat Szkolny Zamość, syg. 281, k. 24; Archiwum Państwowe Lubelskie. Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego, syg 88, k. 51.

Sygn. 1077

965

Do młodzieży powiatu zamojskiego!

Kochana młodzieży! Minął rok, gdy nad naszą ziemią zamojską załopotaly biało-czerwone sztandary wolności i pierśi nasze odetchnęły z ulgą. Dnia 22 lipca b. r. obchodziliśmy rocznicę wkroczenia naszych bohaterskich Wojsk Polskich, przy boku potężnej Armii Czerwonej, rocznicę wyzwolenia wojewódz. lubelskiego, z okupacji hitlerowskiej.

Ostatnie wydarzenia na szerokim świecie donoszą o całkowitym zakończeniu wojny, o kapitulacji Japonii i ostatecznym zwycięstwie Stanów Zjedn. Związku Radzieckiego i Anglii.

Młodzieży! Wojna skończyła się zwycięstwem mas pracujących całego świata i zwycięstwem Polski Demokratycznej. Życie nasze rozkwita nową radością. Rząd Jedności Narodowej postawił przed młodzieżą polską poważne zadania, które musimy wypełnić do końca. Demokratyzacja oświaty, nauki i udostępnienie jej szerokim masom młodzieży, to naczelne hasło naszego Rządu. W całej Polsce odradza się życie kulturalno-oświatowe. Powstają organizacje społeczne, demokratyczne stronnictwa polityczne, domy kultury i świetlice.

Młodzież powiatu zamojskiego powinna wykorzystać szerokie możliwości zdobywania nauki i entuzjazmem młodości budować przyszłość wyzwolonej Polski.

Powiatowy Oddział Informacji i Propagandy podaje do wiadomości: Nauczycielstwo szkół powszechnych organizuje przy szkołach kursy dokształcające. Uczyc się może każdy bezpłatnie. Powiatowy Związek Samopomocy Chłopskiej z Powiat. Radą Narodową przystąpiły do organizacji sieci szkół rolniczych w powiecie. Powiatowy Oddział Informacji i Propagandy łącznie z refer. Kultury i Sztuki w Zamościu organizuje na terenie powiatu świetlice powszechne, domy ludowe, domy kultury i służy pomocą materialną organizacjom oświatowym w ich potrzebach.

Ponieważ nie wszystka młodzież pójdzie do szkół po systematyczną naukę, to dla pozostałej w domu, przy warsztatach pracy, organizujemy świetlice. W każdej wsi, w każdej gminie, przy każdym zakładzie pracy będą świetlice dla wszystkich. Będzie ona ośrodkiem skupienia po pracy, dla wytchnienia i wypoczynku. Życie świetlicy organizuje się w sekcjach, które prowadzą prace oświatowe, kulturalne, organizują godziwą rozrywkę i budują życie dla potrzeb danego środowiska. Ministerstwo Informacji i Propagandy przydziela zasiłki dla zarejestrowanych i czynnych świetlic. **Od dnia 2 września będą zorganizowane w Lu-**

blinie miesięczne kursy dla kierowników świetlic. Na kursy mogą zgłaszać się kandydaci po ukończeniu 18 lat życia. Na kurs przyjęty zostanie każdy po zdaniu egzaminu wstępnego w zakresie 6 klas szk. powsz. z następujących przedmiotów: historia, geografia, przyroda, umiejętność czytania i pisma, oraz egzamin z uświadomienia politycznego. Chodzi tu o sprawdzenie, czy zgłaszający się chłopiec, czy dziewczyna rozumie i zna budujące się życie polskie. Świadectwo ukończenia kursu daje prawo do prowadzenia świetlicy. Osoby zdolniejsze mogą otrzymać nowe placówki pracy na terenach ziem zachodnich

Dla wszystkich chętnych do pracy oświatowej i dla jednostek wyróżniających się zdolnościami umysłowymi stoją szerokie możliwości zdobycia nauki i pożytecznych wiadomości w życiu społecznym.

Na kurs zabrać należy: koc, poduszkę, kilka zmian bielizny osobistej i pościelowej; przybory toaletowe i przybory do pisania. Wskazane jest zabranie także instrumentów muzycznych i strojów ludowych.

Przez czas trwania kursu czynny jest na miejscu internat i stółka z całodziennym utrzymaniem. Bliższych informacji udziela Oddział Powiatowy w Zamościu w budynku Starostwa pokój 112, pierwsze piętro. Prosimy o zgłaszanie się chętnych w każdej porze dnia. Na zakończenie podajemy dla informacji, że opłaty na kursie nie są duże i dla osób wykazujących zainteresowania znajdujemy fundusze na częściową i całkowitą opłatę kosztów.

Zamość, dnia 10 sierpnia 1945 r.

Odezwa Powiatowego Oddziału Informacji i Propagandy „Do młodzieży powiatu zamojskiego” (zob. przypis 6)

W okresie od 4 do 10 III 1946 r. Okręgowy Instruktor Oświaty Dorosłych Marian Witkowski, przeprowadził wizytację działalności świetlic na terenie powiatu. We wsi Wysokie działała ona od listopada 1945 r., zajęcia odbywały się trzy razy w tygodniu i uczestniczyło w nich przeciętnie 50 osób. Do pracy w niej zaangażowany był kierownik szkoły Glinka, nauczyciele oraz pracownik koła „Wici”. W programie swojej działalności miała odczyty, śpiewy, tańce, inscenizacje i gry towarzyskie, organizowano też wieczornice dla szerszej publiczności. Dla gości z Lublina wygłoszono referaty: „O kapitalizmie” i „Tadeusz Kościuszko jako pierwszy demokrat”. Podczas wizytacji w Sitnie wysłuchano referatu pt. „Książka w pracy samokształceniowej” i uczestniczono w dyskusji na temat doboru książek.¹⁶

W parku zamojskim 15 VI 1947 r. odbył się powiatowy zlot zespołów świetlicowych pod hasłem: „Młodzież Zamojszczyzny z pieśnią i pracą”. Po odegraniu hymnu państwowego uroczystości otworzyli przedstawiciele powiatowych władz szkolnych w obecności delegata z Lublina. Wystąpiły tu

¹⁶ APZ. Inspektorat Szkolny Zamość, syg. 280, k. 4.

zespoły z siedmiu miejscowości prezentując: pieśni, tańce ludowe i inscenizacje. Spotkanie to przyczyniło się do nawiązania serdecznej więzi między młodzieżą. Wyróżniono zespoły ze Zwierzyńca i Lipska, które następnie reprezentowały powiat w zlocie wojewódzkim.¹⁷ Odbył się on 29 VI 1947 r. w Parku Miejskim w Lublinie pod patronatem Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego pod hasłem: „Przez pracę i pieśń - ku przyszłości”. Kierownikiem imprezy był wizytator szkół Marian Witkowski. W pracach nad opracowaniem repertuaru brała udział kierowniczką Poradni Świetlicowej Wanda Kaniorowa, kierownik Towarzystwa Teatrów i Chórów Ludowych Zygmunt Todys i instruktor TTChL Iwanek. Ogółem uczestnicy zespołów liczyli 1 010 osób, a zgromadzili 12 000 widzów. W części muzyczno-wokalnej wyróżniły się połączone chóry pod batutą Z. Todysa, męski chór kolejowy i chór mieszany liczący około 100 osób ze Zwierzyńca. Charakteryzując zespoły anonimowy autor artykułu zamieszczonego w „Sztandarze Ludu” pisze: „Jeżeli chodzi o występy zespołów robotniczych, należy zaznaczyć, że nie wyraziły one dość mocno w pieśniach i recytacjach ideologii, dążeń i walk świata pracy. (...) Ogólnie biorąc była to impreza piękna i imponująca i organizatorom i wykonawcom należy się gorące uznanie za wielki wkład pracy.”¹⁸

Dążąc do ożywienia działalności kulturalnej przy zakładach pracy w lutym 1948 r. staraniem Referatu Kulturalno-Oświatowego przy Powiatowej Radzie Związku Oświatowego w Zamościu zorganizowany został powiatowy konkurs świetlic. Na jego program złożyły się: muzyka, śpiew, tańce, inscenizacje, urywki z oper takich jak: „Straszny Dwór” i „Halka” S. Moniuszki. Wykonanie utworów oceniała komisja.¹⁹

Przed ogólnopolskim konkursem zespołów świetlicowym, Okręgowa Komisja Związków Zawodowych w Lublinie przeprowadziła w kwietniu 1948 r. eliminacje spośród dziesięciu związkowych zespołów teatralnych. Pierwsze przedstawienia odbyły się 17 - 18 IV w Zamościu, gdzie trzy połączone zespoły odegrały sztukę Jerzego Szaniawskiego „Dwa Teatry” w reżyserii Jerzego Jarockiego. Eliminacje wojewódzkie odbyły się w Lublinie 24 - 25 IV w Teatrze Domu Żołnierza. Przewodniczącym jury konkursowego był Józef Steliga, sekretarzem Waśkowski, a członkami Maria Bechczyc-Rudnicka, Z. Todys i Słomkowski.²⁰

Na terenie całej Polski tworzone były świetlice wzorcowe. Jedną z nich powstała przy Okręgowej Elektrowni Miejskiej w Zamościu. Dysponowała ona dwoma pokojami i szatnią. Klub szachowy działający pod przewodnictwem Józefa Serafina zorganizował rozgrywki o mistrzostwo powiatu. Sekcja sportowa dysponowała różnorodnym sprzętem, np. piłkami nożnymi i siatkowymi, dyskami, oszczepami, kulami, przyborami bokserskimi i bois-

¹⁷ Zamość. 15 czerwca - zlot świetlicowy, „Sztandar Ludu” 1947, nr 157, s. 4; Zamość. Powiatowy zlot świetlicowy, „Sztandar Ludu” 1947, nr 163, s. 5.

¹⁸ Imponujący zlot świetlicowy w Lublinie, „Sztandar Ludu” 1947, nr 178, s. 4.

¹⁹ Konkurs świetlicowy, „Sztandar Ludu” 1948, nr 48, s. 4.

²⁰ Konkurs zespołów świetlicowych, „Sztandar Ludu” 1948, nr 97, s. 4.

kiem. Była tu także biblioteka ruchoma OKZZ dostępna dla wszystkich pracowników.²¹ Na łamach prasy oświatowej z 1947 r. spotykamy negatywną ocenę samego pomysłu tworzenia w powiatach świetlicy wzorcowej, której pracę należałoby naśladować wszędzie, niezależnie od środowiska i zainteresowań jej członków. Zespół świetlicy wzorcowej rezygnował z normalnej działalności ze względu na stałą potrzebę prezentacji swoich osiągnięć przed członkami innych świetlic. Dlatego na łamach ówczesnej prasy pojawiają się też głosy, iż organizowanie wzajemnych odwiedzin, zapoznanie się z sukcesami i dyskusowanie nad niedociągnięciami byłoby korzystniejsze dla wszystkich poczynań kulturalno-oświatowych świetlic.²²

Dla ciągle wzrastającej liczby świetlic niezwykle ważnym zagadnieniem była sprawa posiadania odpowiednich kadr. Inspektorat młodzieżowy postanowił, że w 1948 r. zorganizuje 150 świetlic ZSch. Dlatego utworzył kursy dla 2000 przodowników zespołów Przynależenia Rolniczo-Wojskowego. W każdym powiecie urządzano: wystawy pracy zespołów młodzieżowych oraz gospodarstwa przykładowe i ośrodki kultury rolniczej. Prowadzeniem pracy oświatowej zajął się Inspektorat Kulturalno-Oświatowy. Dążył on by wszystkie świetlice zostały wyposażone w: bibliotekę, odpowiedni sprzęt i jednocześnie stanowiły punkt kolportażu prasy rolniczej oraz codziennej.²³

Zagadnieniom kulturalno-oświatowym poświęcono dużo uwagi na III kongresie ZSch i na plenum ZG ZSch w dniach 21 - 22 VII 1949 r. oraz na plenum Zarządu Wojewódzkiego ZSch 26 VII. Szeroko zakrojona akcja przyniosła efekt. W lipcu 1949 r. na terenie Lubelszczyzny były 224 świetlice gminne i gromadzkie, a do końca roku zaplanowano w każdym powiecie utworzyć dodatkowo dwie świetlice. Działały przy nich 94 zespoły artystyczne i chóralne. Przy Wydziale Kulturalno-Oświatowym Zarządu Wojewódzkiego powstała wypożyczalnia strojów ludowych liczącą 79 kompletów udostępnianych także innym organizacjom. Na terenie województwa ZSch dysponował 163 bibliotekami zawierającymi 83 000 tomów. Koszt tej akcji kulturalno-oświatowej wynosił 4 mln zł miesięcznie.²⁴ W powiecie zamojskim ZSch dla swoich świetlic przeznaczył 2 mln zł. Dlatego wiele placówek rozpoczęło pracę pod ich patronatem.²⁵

Na terenie Zamościa działało 9 świetlic prowadzonych przez: Związek Młodzieży Polskiej, Powszechną Organizację Służba Polsce, Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą, Związek Samopomocy Chłopskiej, Związek Zawodowy Elektryków, Państwowe Zakłady Przemysłu Drzewnego. W zespołach świetlicowych uczestniczyło około 600 osób. Do ich dyspozycji były: radia, pianina, gry, biblioteki i czytelnie. Przeciętnie jedna placówka prenumerowała 8 czasopism. Odbywały się w nich akademie z okazji róż-

²¹ *Wzorcowa świetlica OEM*, „Sztandar Ludu” 1948, nr 90, s. 4.

²² M Godek. *W sprawie przodowników świetlicowych*, „Praca Oświatowa” 1947, nr 1, s. 22.

²³ *W roku 1948 - 150 świetlic wiejskich*, „Sztandar Ludu” 1948, nr 68, s. 4.

²⁴ *Z plenum Zarządu Wojewódzkiego ZSch. 4 miliony zł miesięcznie na akcję kulturalno-oświatową*, „Sztandar Ludu” 1949, nr 206, s. 4.

²⁵ APZ. Powiatowa Rada Narodowa Zamość, sygn. 72, k. 103, 107.

nych świąt państwowych. Komisja Oświatowa przy Miejskiej Radzie Narodowej pod przewodnictwem Stanisława Ordyczyńskiego, w swoim planie pracy miała zakładanie zespołów: samokształceniowych, czytelniczych, chóralnych, teatralnych, tańców regionalnych, bibliotek i czytelni pism polityczno-społecznych, gospodarczych a także innych w zależności od zainteresowań danego środowiska. W celu zrealizowania tych założeń szkolono na kursach kadre pracowników tych placówek, oraz polecono prowadzić wszelką działalność w oparciu o Powiatową Poradnię Świetlicową przy Inspektoracie Szkolnym.²⁶

Wszystkie te działania były związane z szeroko zakrojoną akcją współzawodnictwa kulturalno-oświatowego w ruchu zawodowym. W dniu 24 II 1949r. warszawska OKZZ wezwała do rywalizacji na tym polu lubelską OKZZ, a Rada Powiatowa Związków Zawodowych w Puławach - Radę Powiatową Związków Zawodowych w Zamościu. Dla popularyzacji działań Polskie Radio przeznaczyło do dyspozycji Wojewódzkich Komitetów Współzawodnictwa raz w tygodniu 10-minutowe audycje. W akcji tej brały udział świetlice zakładowe. W pierwszym etapie współzawodnictwo obejmowało: remont lokali, ich dekorację, „oczyszczenie bibliotek od bezwartościowych książek”, zorganizowanie kursu dokształcającego, oraz objęcie kierownictwa nad gminą wiejską lub ośrodkiem maszynowym. Zespoły taneczne przygotowywały taniec regionalny i ludowy z krajów socjalistycznych, a chóry po dwie pieśni robotnicze i radzieckie.²⁷

W 1952 r. rząd podjął uchwałę o powierzeniu nadzoru nad prowadzeniem prac kulturalno-oświatowych na wsi Ministerstwu Kultury i Sztuki. W województwie lubelskim w oparciu o tę uchwałę zostały w ciągu drugiego kwartału 1952 r. otwarte 23 świetlice gminne. Najwięcej, bo po trzy w powiatach: hrubieszowskim i kraśnickim, w powiatach: lubelskim, lubartowskim, biłgorajskim i krasnostawskim po dwa, a w pozostałych, w tym i w zamojskim tylko po jednej. W trzecim kwartale 1952 r. uruchomiono dalszych 40. Wszystkie te placówki otrzymały etatowych kierowników, z których 14 przeszkolono na miesięcznym kursie. Świetlice gminne dostały pomoc od Ministerstwa Kultury i Sztuki w postaci: umeblowania, gier świetlicowych, materiałów repertuarowych. Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie służył pomocą w organizowaniu pracy zespołów świetlicowych. Ponadto polecono świetlicom nawiązać kontakty z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej, Towarzystwem Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i Wydziałem Rolnictwa Powiatowej Rady Narodowej by zwiększyć liczbę odczytów na tematy polityczno-społeczne i z zakresu wiedzy rolniczej.²⁸

²⁶ APZ. Akta m. Zamościa 1944 - 1950, sygn. 107, k. 3 - 4.

²⁷ *Coraz szersze kręgi zatacza współzawodnictwo kulturalno-oświatowe w ruchu zawodowym*, „Sztandar Ludu” 1949, nr 59, s. 3.

²⁸ T. Gwardak *Świetlice gminne rozpoczęły pracę*, „Kultura i Życie” tygodniowy dodatek „Sztandaru Ludu” 1952, nr 14, s. 1.

W roku szkolnym 1951/52 we wszystkich szkołach ogólnokształcących stopnia podstawowego i licealnego oraz w liceach pedagogicznych województwa lubelskiego było 180 placówek świetlicowych, które opracowały nowe formy pracy pozalekcyjnej z młodzieżą. Odpowiednio prowadzone zajęcia miały pomóc w osiągnięciu lepszych wyników w nauce, przyczynić się do życia kolektywnego, kształtować socjalistyczny światopogląd. W celu realizacji tych założeń nauczyciele powinni byli współpracować z: ZMP, SP, ZHP.²⁹ Jak wielką wagę przykładał rząd do rozwoju świetlic przy szkołach, świadczy fakt iż tylko w ciągu pierwszego kwartału 1953 r. w powiecie zamojskim powstało ich 18 oraz przydzielono limity godzin dla poszczególnych klas. Pracownicy Oddziału Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu wizytowali te zajęcia, aby sprawdzić stopień upolitycznienia pracy wychowawczej.³⁰

Od 1947 r. w świetlicach organizowano obchody „Miesiąca Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej”. Od 1950 r. polecano, aby kąciki poświęcone przyjaźni polsko-radzieckiej były przez cały rok. Proponowano umieścić w nich portret J. Stalina oraz wybitnych radzieckich działaczy politycznych, literatów, racjonalizatorów pracy, mapę ZSRR i plansze fotograficzne z życia Kraju Rad lub wycinki z ilustrowanych pism radzieckich. Ponadto znajdowały się tam komplety prasy radzieckiej, a przede wszystkim „Ogoniok”, tygodnik satyryczny „Krokodyl” i wydawana w języku polskim „Literatura Radziecka”. Kierownik świetlicy miał obowiązek co najmniej raz w miesiącu organizować odczyt lub pogadankę na temat ZSRR.³¹

Poprzez działalność świetlicową starano się popularyzować osiągnięcia polityczne, gospodarcze i kulturalne X-lecia Polski Ludowej. XII plenum Centralnej Rady Związków Zawodowych wezwało organizacje związkowe w zakładach pracy, aby opracowały programy odczytów i pogaderek. Tematyka ich obejmowała: sytuację międzynarodową i wewnętrzną kraju, problemy techniczne ważne dla danego zakładu oraz zagadnienia dotyczące wychowania dzieci w duchu moralności socjalistycznej. Prelegentami byli przedstawiciele: Wojewódzkich Komitetów PZPR, Towarzystwa Wiedzy Powszechnej i Naczelnej Organizacji Technicznej.³²

W 1954 r. pismo związków zawodowych „Świetlica” opracowało projekty wystroju świetlic i hasła jakie należało umieszczać na ścianach, np. słowa B. Bieruta „*Niech żyje Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, awangarda klasy robotniczej, przewodniczka narodu w walce o pokój, dobrobyt, socjalizm*”, cytaty z Konstytucji PRL, np. „*Polska Rzeczpospolita Ludowa*”

²⁹ W. Jankowska *Świetlice szkolne terenem pracy wychowawczej*, „Sztandar Ludu” 1952, nr 84, s. 3.

³⁰ APZ. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Oświaty, syg. 33, k. 22.

³¹ W. Borkowska *Świetlicowe kąciki Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*, „Świetlica” 1950, nr 9 - 10, s. 3 - 4.

³² J. Grzyb *Zadania pracy kulturalno- oświatowej w świetle IX Plenum Partii*, „Świetlica” 1954, nr 2, s. 1.

jest państwem demokracji ludowej.” W popularyzacji osiągnięć doby X-lecia Polski Ludowej należało podkreślać wkład ZSRR w wyzwolenie i rozwój gospodarczy naszych ziem. Ważnym elementem dekoracji była propaganda produkcyjno-techniczna. W zakładach pracy należało umieszczać obok portretów racjonalizatorów radzieckich, hasła takie jak: „Stosujemy przodujące radzieckie metody pracy, metody Kowalowa, Kolesowa, Korabielnikowej i innych”, zaś w świetlicach PGR portret I. Miczurina i cytaty jego słów: „Człowiek może i powinien tworzyć nowe odmiany roślin i to doskonalsze niż przyroda.” W bibliotekach świetlicowych proponowano m. in. hasła: „Książki radzieckie pomogą ci w pracy i w życiu”, „Znajomość literatury radzieckiej pogłębia uczucia przyjaźni do Związku Radzieckiego”.³³

W celu zaktywizowania pracy świetlic na terenie miasta Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Zamościu podjęło 11 III 1954 r. uchwałę zobowiązującą kierownika Oddziału Oświaty Władysława Burka i kierowniczkę Oddziału Kultury Henrykę Czarny do zorganizowania wspólnie z Ligą Przyjaciół Żołnierza, ZMP i PZPR pogadanek i występów związanych z obchodzonymi uroczystościami państwowymi.³⁴

Świetlica Rzemieślniczej Spółdzielni Pracy Budowa dla uczczenia X-lecia PRL przystąpiła do konkursu o tytuł „Przodującej spółdzielni w pracy kulturalno-oświatowej”. Nad całokształtem prac czuwała komisja kulturalno-oświatowa pod przewodnictwem Antoniego Lorentza. Z pracowników spółdzielni „Budowa” i „Rozwój” utworzono „Międzyspółdzielniany Chór” składający się z 60 osób. W eliminacjach powiatowych chóralnych zespołów świetlicowych I miejsce zajęła spółdzielnia pracy „Beton - Budowa”. Zespół redakcyjny opracował gazetki m. in. poświęcone II Zjazdowi PZPR i odczyty na temat Związku Radzieckiego oraz odbudowy kraju.³⁵ W świetlicy przy Zakładzie Sieci Elektrycznej szczególnie ożywioną działalność prowadził zespół teatralny. Dla młodzieży szkolnej, mieszkańców miasta i żołnierzy w koszarach wystawił sztuki: „Dwie Marysie” i „Plotkę”. Teatrzyk kukielkowy zaprezentował dzieciom „Baśń o rybaku i złotej rybce”. Sekcja wczasów i wypoczynku zorganizowała zbiorowe wyjścia do kina „Stylowy” i muzeum oraz wycieczkę do Zwierzyńca.³⁶

W województwie lubelskim w 1955 r. było 112 świetlic gromadzkich i ponad 400 wiejskich. Obok działalności artystycznej i kształcenia ideologicznego prowadziły one zgodnie z wytycznymi IV plenum KC PZPR „walkę o wyższe plony”. W tym celu prenumerowały one prasę rolniczą, organizowały wystawy plonów zapoznając chłopów z osiągnięciami najlepszych gospodarzy z terenu: powiatu, gminy, gromady oraz zapraszały

³³ O dekoracji świetlic w Miesiącu Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, „Świetlica” 1954, nr 8, s. 13 - 15.

³⁴ APZ. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Referat Społeczno-Administracyjny Zamość, syg. 84, k. 43.

³⁵ APZ. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Wydział Kultury Zamość, syg. 3, k. 7 - 8, 10.

³⁶ APZ. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Wydział Kultury Zamość, syg. 2, k. 14.

przodujących rolników na pogadanki o hodowli i uprawie roślin. W powiecie zamojskim Gminne Spółdzielnie na ten cel przekazały 10 000 zł.³⁷

W 1955 r. w związku z ogólnopolskim Konkursem Czytelników Wiejskich PWRN w Lublinie poleciło Oddziałowi Kultury PPRN w Zamościu rozpropagowanie konkursu poprzez komunikaty w radiowęźle, apele wzywające do współzawodnictwa świetlicowe zespoły czytelnicze. Ponadto zobowiązało kierowników: oddziału kultury i Powiatowego Domu Kultury do udzielania pomocy placówkom wiejskim, w zakresie instruktazu w popularyzowaniu książek z zakresu samokształcenia rolniczego, światopoglądowego i społeczno-politycznego oraz prowadzenia pracy w zespołach artystycznych i dyskusjach nad książką. Praca świetlic i domów kultury w konkursie czytelniczym miała koncentrować się wokół popularyzacji czytelnictwa oraz pozyskiwania członków bibliotek poprzez różne formy pracy, np. wieczory literackie i recytatorskie, zebrania dyskusyjne, redagowanie artykułów do gazetek ściennych a także komunikatów do radiowęzła o przodujących czytelnikach w gromadzie, najchętniej wypożyczanych pozycjach, oglądanie filmów nakręconych w oparciu o dzieła literackie, np. „Pamiętka z Celulozy” I. Newerly’ego. Ważnym ogniwem akcji było przeprowadzenie na wsiach w oparciu o prelegentów TWP odczytów światopoglądowych, ideologicznych i literackich. Wszystkim tym działaniom towarzyszyło hasło: „Przy każdej świetlicy zespół czytelniczy i samokształceniowy”.³⁸

Minister Kultury i Sztuki Włodzimierz Sokorski 10 II 1956 r. wydał instrukcje w sprawie organizacji i koordynacji pracy kulturalno-oświatowej na wsi. Zgodnie z nią Komisja Oświaty, Kultury i Zdrowia Gromadzkiej Rady Narodowej włączała do swego składu przedstawicieli zarządu świetlic i bibliotek. Na terenie każdej wsi mogła istnieć jedna świetlica lub dom kultury i jedna biblioteka lub punkt biblioteczny. Obok nich funkcjonowały tylko biblioteki i świetlice szkolne. Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Centralna Rada Związków Zawodowych poprzez swoje ogniwa terenowe zapewniały placówkom wiejskim pomoc instrukcyjno-metodyczną koordynowaną przez Wydziały i Oddziały Kultury Prezydów Wojewódzkich i Powiatowych Rad Narodowych.³⁹

Problem istnienia w jednej miejscowości kilku świetlic prowadzących tylko sporadycznie okolicznościowe akademie miał miejsce na terenie powiatu m. in. w Zwierzyńcu, gdzie mimo iż istniała świetlica przy Fabryce Przemysłu Drzewnego i w Techniku Przemysłu Leśnego, to członkowie Gromadzkiej Rady Narodowej proponowali budowę nowej świetlicy. W województwie lubelskim na zarejestrowanych 370 świetlic czynnych było około 70%. Decyzja Ministerstwa Kultury i Sztuki zmierzała do tego, aby środki finansowe przeznaczać wyłącznie na placówki prowadzące ożywioną

³⁷ Świetlice wiejskie mogą pomóc, „Kultura i Życie” tygodniowy dodatek „Sztandaru Ludu” 1955, nr 37, s. 1.

³⁸ APZ. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Wydział Kultury Zamość, sygn. 15, k. 159.

³⁹ APZ. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Kultury Zamość, sygn. 1, k. 21-24.

działalność kulturalno-oświatową. Poważną trudność: wojewódzkim, powiatowym i gromadzkim radom narodowym nastęrczał fakt, że kierując przedsięwzięciami kulturalnymi nie posiadały pieniędzy na te cele, a musiały prosić o nie organizacje ZSch, GS, ZSL, ZMP.⁴⁰

Przyczyny niepopularności świetlic J. Lis upatruje w braku odpowiedniego przygotowania zawodowego ich pracowników, w ignorowaniu zadań, jakie powinni realizować, zbyt małej ilości przeprowadzanych akcji odczytowych o wysokim poziomie ideologicznym i naukowym, co może zapewnić tylko kontakt z TWP i NOT.⁴¹

Zaraz po wojnie ludzie z zapałem przystąpili do odbudowy świetlic jako miejsc, w których w okresie międzywojennym mile i kulturalnie spędzali swój wolny czas. Władza komunistyczna postanowiła wykorzystać je w celu szerzenia swojej ideologii. Poradnie świetlicowe i prasa instruowały, jaki ma być wystrój pomieszczenia, co powinno znajdować się na gazetce ściiennej, w kąciku czytelniczym, na jaki temat przeprowadzić referat, jak zachęcać do tworzenia spółdzielni. Centralistyczny sposób rządzenia świetlicami pozbawił je autonomii. Propagując idee socjalizmu w pracy kulturalno-oświatowej czyniono to poprzez kreowanie różnych: akcji, konkursów, współzawodnictwa. Treść ich była często oderwana od potrzeb i oczekiwań społecznych, w tej sytuacji wszelkie poczynania stawały się działaniami pozornymi. „Troska” o ukształtowanie społeczeństwa wyrażała się w dużym ładunku treści politycznych doprowadzanych do świadomości ludzi przez propagandę. Miała ona wykazywać wyższość ustroju socjalistycznego nad kapitalistycznym, wyzwałać entuzjazm do pracy, rozbudzać uczucia internacjonalistyczne rozumiane jako „przyjaźni” do Związku Radzieckiego oraz kształtować przywiązanie do rewolucyjnych i ludowych tradycji własnego narodu.

Podając źródła niepopularności świetlic najczęściej powoływano się na przyczyny obiektywne, np.: brak opału, złą lokalizację, bądź na kierownictwo, które nie umiało prowadzić zajęć na „odpowiednim poziomie”. Faktycznie niechęć wobec nich wzbudzało upolitycznienie wszystkich form pracy kulturalno-oświatowej, gloryfikowanie ZSRR i stawianie go za wzór, co godziło w poczucie dumy narodowej. Nie organizowano akademii z okazji rocznic związanych z dziejami Polski, takimi jak: Konstytucji 3 maja, odzyskania niepodległości – 11 listopada, ale „Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej”, powstania Komsomołu, urodzin Stalina, śmierci Lenina. Chóry obowiązkowo w swoim repertuarze musiały mieć pieśni rosyjskie i radzieckie, a zespoły taneczne tańce ludowe narodów Związku Radzieckiego.

Procesy indoktrynizacyjne stępały tolerancję i dialog społeczny, budziły uczucia wzajemnej nieufności oraz podejrzliwości. Masowość wszyst-

⁴⁰ A. Potasz *Zgoda buduje*, „Kultura i Życie” tygodniowy dodatek „Sztandaru Ludu” 1956, nr 17, s. 1.

⁴¹ J. Lis *O świetlicach i pieniądzech wyrzuconych w błoto*, „Sztandar Ludu” 1956, nr 192, s. 3.

kich przedsięwzięć podejmowanych przez światlice sprzyjała dezindywidualizacji człowieka co powodowało degradację umysłową. Ideologii kolektywistycznej chodziło o zniszczenie świadomości rodzinnej, narodowej, historycznej, ideowej, gdyż wówczas łatwiejsze staje się manipulowanie masami ludzkimi.